

შენიშვნები სალიტერატურო ენის მოთხოვნათა ზოგი
დარღვევის გამო

ენა ეროვნულობის არსებითი ნიშანია და, ბუნებრივია, ეროვნული ენის ჯანსაღი ფუნქციონირების საკითხი ყოველთვის რჩება ერის სულიერი ცხოვრების (ამ სულიერი ცხოვრებისდა კვალად) აქტუალურ უბნად.

უდავოა, რომ სალიტერატურო ენის სიცოცხლისუნარიანობა მის მუდმივ სრულქმნას გულისხმობს და დღევანდელი ინტენსიური ცხოვრება ამ სიცოცხლისუნარიანობის ყველაზე დიდი გამოცდაა. ტექნიკური ცივილიზაციისათვის გეოგრაფიული საზღვრები მხოლოდ პირობითი ცნებაა და, ცხადია, მას ადამიანების ფსიქიკაშიც, მათს ენობრივ შემეცნებაშიც თავისი კვალი გააქვს. ერი (ენობრივი კოლექტივი), რომელიც ტექნიკური და ჰუმანიტარული ინფორმაციის მოზღვავებას მოუმზადებელი შეხვდება, საკუთარ „ენობრივ ორგანიზმში“ ვერ „გადახარშავს“ ამ ინფორმაციას, საბოლოოდ ტექნიკური ცივილიზაციის მსხვერპლი შეიძლება გახდეს. სწორედ ამიტომ ექცევა ეპოქის შესაფერის ენობრივ მშენებლობას დღეს ამდენი ყურადღება, განვითარებული თუ განვითარებადი დარგების მოთხოვნით იქმნება, ივსება და იხვეწება უამრავი სპეციალური ლექსიკონი, სისტემური განსჯის საგანია ნორმალიზაციის საკითხები. ეს საკითხები სახელმწიფო მნიშვნელობის საქმედ არის მიჩნეული.

სალიტერატურო ენის დაცვისა და სრულყოფის თვალსაზრისით დღეს რომ ბევრი რამ კეთდება, ყველას მოეხსენება, მაგრამ მაინც პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ სალიტერატურო ქართული ენის დღევანდელი მდგომარეობა სულაც არ იძლევა დამშვიდების უფლებას. ამას აღიარებენ ქართული ენის მესვეურები, მის ჭირ-ლხინში საუკეთესოდ ჩახედული, მისი „მაჯაშისა შემტყვევბარი“ სპეციალისტები.

ენას თვითგანწმენდის, თვითსრულყოფის დიდი უნარი აქვს — მას შეუძლია ბევრი რამ უცხო თავის სისტემას დაუქვემდებაროს, ორგანულ წევრად აქციოს. ზოგი პრობლემა, რომელიც დღეს აქტუალურად გვეჩვენება, შეიძლება თვით ენამ გადაჭრას ოპტიმალურად. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ სალიტერატურო ენის სრულყოფა თვითგანვითარებას მიენ-

დოს. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ენა ძალზე ფაქიზი, ძალზე მგრძობიარეა უცხო მინარევების მიმართ და ენობრივი შემღვრევები ამ ენის მომხმარებელთა ცნობიერების ღრმა შრეებში ტოვებს კვალს. ამის გამო გასაგებია იმ საქმის მნიშვნელობა, ენის სიწმინდისა და მისი ბუნებრიობისათვის ბრძოლა რომ ჰქვია.

სალიტერატურო ენის ახლანდელი მდგომარეობა განსაკუთრებით მისი სამი ძირითადი გამამდიდრებელი (და, იმავე დროს, შემამღვრველი) წყაროს საკითხის გარკვევას მოითხოვს: ეს არის არქაიზმების, დიალექტიზმებისა და უცხო წარმომავლობის სიტყვების („ინტერნაციონალიზმების“) ადგილი სალიტერატურო ენაში.

თავიდანვე არის საჭირო იმის აღნიშვნა, რომ, როცა გამდიდრებაზეა საუბარი, საკითხი არსებითად შეიძლება ეხებოდეს მხოლოდ ლექსიკურ ერთეულებს, ხოლო გრამატიკულ ფორმებს, წარმოებას — გამონაკლისის სახით, რამდენადაც სალიტერატურო ქართული არის ჩამოყალიბებულ გრამატიკულ ფორმათა მთლიანი სისტემა, რომელშიც რაიმე სხვა სისტემის (არქაულის, დიალექტურის) ამონარიდი წევრით შენაცვლება ამ სისტემის სრულუფლებიანი და ჯანსაღი წევრისა ჯანმრთელი ორგანოს გაუმართლებელი ოპერაციის ანალოგიად შეიძლება დახასიათდეს. რაც შეეხება ლექსიკას, ის სალიტერატურო ენის მუდმივი გამამდიდრებელი წყაროა, თონდ არა — განუსაზღვრელი. „ენობრივი ორგანიზმის“ ცნება აქაც მოქმედებს: თუ სალიტერატურო ენას არ აღმოაჩნდა რაიმე საგნისა თუ ცნების შესატყვისი ლექსიკური ერთეული, მაშინ შეგვიძლია ასეთ სახელს თამამად დავესესხოთ ძველ ქართულსაც, დიალექტსაც და, უარეს შემთხვევაში, უცხო სიტყვასაც არ დავერიდოთ (ასეთი რამ, ცხადია, გულმოდგინე, ბუნებრივ ქართულ ერთეულთა უპირატესი შერჩევის გზით უნდა ხდებოდეს). ამგვარად, ცნება „ლიტერატურული“ თუ ფორმათა თვალსაზრისით სრულიად გამოსადეგია, ლექსიკის თვალსაზრისით ერთგვარი პირობითი მნიშვნელობა აქვს: ენის ყოველ კერძო სისტემაში არსებული ლექსიკური ერთეული ლიტერატურული ქართულის სრულუფლებიანი წევრია, თუ ამ უკანასკნელს (ლიტერატურულ ქართულს) ამ სიტყვით გამოხატული ცნებისათვის თავისი ბუნებრივი და დამკვიდრებული სახელი არ მოეპოვება.

უცხო წარმომავლობის სიტყვათა, „ინტერნაციონალური ტერმინოლოგიის“ სალიტერატურო ენაში შერჩევისა და დამკვიდრების საქმე მთლიანად ინტელიგენციას აწევს კისერზე. ამგვარი ლექსიკის მოჭარბება, ბუნებრივია, უპირატესად მეცნიერულ ნაშრომებში შეიმჩნევა, რასაც ალბათ ვერც გავქცევით. მაგრამ, ამასთანავე, განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ზოგიერთი ლიტერატორის, კრიტიკოსის გატაცება „ულტრათანამედროვე“ ლექსიკით. ზოგჯერ შეიძლება ქართული შრიფტით აწყობილი

მთელი წინადადება წაიკითხოთ ისეთი, ქართული მხოლოდ ზმნა რომ შეგხვდებათ. ეს არ არის ბუნებრივი და მოსათმენი მოვლენა, თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ამ ტენდენციას ახალბედა ლიტერატორებზე დიდი გავლენის ძალა აქვს. ამგვარ ნაწერებში დიდი განათლება, ფართო ერუდიცია გამოსჭვივის, მაგრამ, როგორც უნდა უღერდეს ეს, მათში, უწინარეს ყოვლისა, ერთგვარი მანერულობა ინიღბება. რაც უფრო განათლებული და ერუდიტირებულია ინტელიგენტი, მით უფრო მეტი ცოდნა და პატივისცემა მოეთხოვება მას თავისი დედა ენისა, თავისი ამოსავალი სააზროვნო წყაროსი. ზოგჯერ საჭიროებისამებრ არ ვხვდებით დანებობით ან უკუღმართად ვიყენებთ უცხო სიტყვათა თუ სპეციალურ ტერმინოლოგიურ ლექსიკონებს, რომელთა შედგენას ამ საქმის სპეციალისტთა დიდი ენერგია მოხმარდა და რომელთა ნაკლებად ხელმისაწვდომობა სრულიადაც არ ამართლებს ჩვენს შეცდომებს. ზოგი რამ კი ამ მხრივ, ცხადია, კვლავაც მოსაგვარებელია სპეციალისტების მიერ.

დიალექტების სიცოცხლე და სიჯანსაღე სალიტერატურო ენის არსებობისა და განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი წინაპირობაა. სალიტერატურო ენა თავისი განვითარების ყოველ ეტაპზე დიდი სიფრთხილით და ზომიერებით უნდა განაყოფიერდეს ყოველი სიცოცხლისუნარიანი და ჯანსაღი დანაბალით ხალხის ცოცხალი ენობრივი წიაღიდან და მკაცრად უნდა გადაუღობოს გზა ბევრ რამეს იმავე სისტემურობის, „ორგანიზმულობის“ პრინციპით, რაც ზემოთ ვახსენეთ. ამ აკრძალვებს, ცხადია, ლიტერატურული პერსონაჟის მეტყველება ვერ დაეჭვემდებარება, მაგრამ, როგორც ჩანს, ბევრი რამ აქაც ვერ იქნება შეუზღუდავი. დიალექტიზმების გამოვლენის ძირითადი სფერო პროზაა, რაც, ცხადია, მისი ცოცხალ, კონკრეტულ ადამიანებთან, დროსთან სიახლოვეთ, მისი „ცხოვრების სარკეობით“ არის პირობადებული. აქ ერთ ტენდენციაზე უნდა მიეთითოს: ბოლო დროის იუმორისტული ნაწარმოებები, წესისამებრ, დიალექტური მოქცევების ხარჯზე „მოიიუმორისტულეებენ“. ამ პრინციპს შეიძლება ზომიერად დაეყრდნოს სასცენო იუმორი, მაგრამ ლიტერატურული ნაწარმოები, რომლის იუმორი ენის მოჩლექის იმედზეა, ვერაფერი იუმორისტული ნაწარმოებია.

თუ რამდენად ნაყოფიერი შეიძლება გახდეს მწერლის „ხილობა“ ცოცხალ დიალექტსა და სალიტერატურო ენას შორის, დღეს ამის მაგალითს კიდევ ერთხელ იძლევა კახური სამყაროდან გამოსული ორი მწერალი — რევაზ ინანიშვილი და კარლო კობერიძე. მათ შეიძლეს თავიანთ ნაწერებში ის მაღლიანი ნექტარი დაეუნჯებინათ, რაც ესოდენ საჭიროა ენის სიცოცხლისათვის. ამ მწერლების მიმართება დიალექტურ სამყაროსთან განსაკუთრებული მსჯელობის ღირსია.

მაგრამ მეტ წილ ნაწერებში დიალექტიზმები ენის ცოდნის არასასურველ დონესაც აამკარავებენ და პროფესიული პასუხისმგებლობის შესუს-

ტებასაც. ქართულ სალიტერატურო ენაში დამკვიდრებულ რიგით გრამატიკულ ნორმათა არცოდნა არცოდნა დიანაც არ არის დ მათში ვარკვევა სულაც არ მოითხოვს სპეციალური ნაშრომების „გადაბრუნებას“, მათს ასათვისებლად ელემენტარული ნაკითხობაც საკმარისია.

ამოკრებილ შემთხვევებს, ცხადია, არავითარი გამართლება არ გააჩნია:

რამდენიმე შესახედავათაც მოსწონდა... („ცისკრის ბიბ-კა“); არც გამკითხავი, არცა ვინ მწეთა... („ცისკრის ბიბ-კა“); აქ ახლა წვიმის ყვაკილი ჰყვავა („ცისკრის ბიბ-კა“); შენ მზის ამოსელა გიყვარდის, მე მთვარის ნახვა მი რჩევენც... („ლიტ. საქ.“); ვი თუ მერჩიენა იქ არ დამეწირე საგვარეულო იარაღო („ლიტ. საქ.“); მაგრამ საქმის არ მჭერა რაღაც... რამეთუ ვიცო: სუ ფრაში ბევრი გმირად მინახავს და შემდეგ ლაჩრად მომჩვენებია! („ახ. კომ.“); მარკას ძროხებში მიედინა თოფის ხმა... („ცისკარი“); განა სიმახინჯედ არ აღიქმევა თბილისის ერთი მთავარი მაგისტრალის, აერობორტისაკენ მიმავალ შოსეზე(!) გამწყრივებული აივნიან-ლოჯიანი სახლები!... („კომ.“); ...რითაც ლიტერატურა-ხელოვნებას ცხოვრებისეულობას სძენენ, დროის დამლას ას ვ ა ვ ე ნ („კომ.“).

თოვლი დნება. მზორევი შემწვანდა (გ. ჩოხ.).

მზორე დიალექტში არსებული ფონეტიკური ვარიანტია **მზვარე** (მზისპირი) სიტყვისა.

მავხკალით, მაგრამ სირცხვილიანი ვართ... (გ. ჩოხ.).

ზმნის ფორმაში **ხ** პირის ნიშანი ყველა დიალექტისათვის ზედმეტია.

როდის მოისმენს ყური მამულის ხმას — მაქაური იავნანურის (ტ. მებ.).

ლიტერატურულია მანდაური.

...ჩემ სიბერე გიკვირან თუ ამ ძალე-კატამ შეგაფიქრიანასთ? ესენიც რომ არა მჰყავდნენ, ცოცხლივ სამარეში ვიქნებოდი... ჩემი ენა ესმითყე, ზღარტებივით მიჯერებენ. სხვაგან თუ მონახამ ძალეებ და კატებ ასრე დან-მმურად ჰყოფილიყვან?... წავრიდა (sic!), აღარც წერილი, აღარც ხაზარი... სამ შვილ ამ ომში დავკარგის... ამ ძალეებ და კატებ ვიყოლებ გულს... („ცისკარი“).

ამგვარი „მთიულურით“ ალაპარაკებს მწერალი თავისი მოთხრობის გმირ ქალს.

სალიტერატურო ენისათვის ზრუნვასთან არაფერი აქვთ საერთო ისეთ თვითნებურ „სიტყვათშემოქმედებით ძიებებსაც“, რომლებიც არც ენის სტრუქტურულ შესაძლებლობებს ითვალისწინებენ, არც ისტორიულ მონაცემებს:

„არობის ცრემლით აღევსო თვალნი...“ („ცისკრის ბიბ-კა“); ავტორს ლექსისაგან „დაძალეებით“, როგორც ჩანს, **არარაობა** სიტყვა შეუმოკლებია, მაგრამ დაეჭვებულა, შეიძლება მკითხველმა ვერ გამიგოსო და სქო-

ლიომი განმარტებაც ჩაუტანია: არობა — უსაშველობა. უსაშველობაცაა და უსაშველობაც!

„...ჩემო შურიგვე, თოლსინთელევ, სისხლის თარჩიავ და ტყის მათებო უღრანებში მიმაღულებო...“ („ცისკრის ბიბ-კა“); პოეტი ჩამოთვლების ბოლოს სინდისს შეუწუხებია და მეგრული „ტყაშმაფა“ უთარგმნია, მაგრამ ტყუილად გარჯილა — „ტყის მათა“ ქართულად არ არსებობს.

ასევე ხელოვნურია:

მოწამეთის შებლს ეჩრდილფენარა სიზმარი მოწამეთის („ლიტ. საქ.“); ...უსაფრთხოებისა და გაუფენებელყოფის თვალსაზრისით („კომ.“); და ირგვლივეთი ხიფათებით შემოღობილა („ცისკარი“); და მზის სიღრუბლემ დამაზიანა („ცისკრის ბიბ-კა“).

ანალოგიური „წვრილმანი ცოდვების“ (თუ ენაში „წვრილმანი“ საერთოდ არსებობს!) დამოწმება კიდევ მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ სანიმუშოდ ესეც კმარა.

დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის ურთიერთმიმართებაზე მსჯელობისას, გვინდა თუ არ გვინდა, გვერდი ვერ აევლება იმ „უკიდურესობებს“, რომლებიც რაიმე სახით ყოველთვის იჩენენ ხოლმე თავს. ვფიქრობთ, ისეთ პრეცედენტზე უთუოდ საჭიროა დაფიქრება, როგორც ე. თათარაიძის პოეზიაა. მისი ლექსი, შეიძლება ითქვას, უნიკალური მოვლენაა. მან შეძლო ფონეტიკური პროცესებით „დეფორმირებულ“ თავის მშობლიურ დიალექტში ეპოვა ის მუსიკალური მარცვალი, რომელზედაც ლექსის ყელსაბამს აასხამდა. მის ლექსებს სწორედ ამ მუსიკალურობამ და ნაზმა ლირიზმმა მოუპოვა ის უმტკივნეულო პოპულარობა, რასაც თითქოს ენის გაუგებლობა უნდა გადაღობებოდა წინ. ამას შეიძლება მთის დიალექტების წარმომადგენელი თუშური კილოს მსმენელისათვის გაუცნობიერებელმა არქაულმა სურნელმაც შეუწყო ხელი. მიუხედავად აღნიშნული ლექსების მშვენიერებისა, პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ ისინი მაინც თანამედროვე ფოლკლორული ნაწარმოებებია, ხოლო ენობრივად — დიალექტის ტიპობრივი ნიმუშები, უფრო დამახასიათებელი, ვიდრე ნებისმიერი ძველი თუშური ლექსი. საქმე ის არის, რომ არც ერთი თუშური ხალხური ლექსი არ არის თავიდან ბოლომდე ისეთი „წმინდა თუშურით“ შეთხზული, როგორითაც ე. თათარაიძის ლექსებია. მთის დიალექტები საკმაოდ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, მათი ლექსები კი — თითქმის არა. სწორედ ამით არის გამოწვეული ამ ლექსების იოლი მოგზაურობა კუთხე-კუთხე და ის სიძნელებიც, მათი წარმომავლობის დადგენას რომ ახლავს. როგორც ჩანს, ხალხური პოეზიის აყვავებამ საზღვრების გაფართოება, კუთხურობიდან გასვლა მოითხოვა, გამოიწვია რეგიონის ლიტერატურული (პოეზიის) ენის ერთგვარი თვითშექმნა. შეიძლება სხვაგვარი ვარაუდიც. ამ საკითხებზე ალბათ მართებს დაფიქრება ყველა მომა-

ვალ ლიტერატორს. ენასთან ახლოს მისვლა კი ყველას დაანახვებს, რომ მასშია „საიდუმლო დამარხული“.

ცხადია, კიდევ მრავალჯერ დაისმის ძველი ქართული ენის მონაცემებთან დამოკიდებულების საკითხი, რომელიც არქაიზმების პრობლემით სრულიადაც არ ამოიწურება. პირიქით, ყველაზე უფრო ადვილად არქაიზმებზე შეიძლება მორიგება, თუ შევთანხმდებით, რომ „არქაიზმებია“ ის ძველი ლექსიკური ერთეულები, რომლებითაც ახალმა სალიტერატურო ენამ საჭიროებისამებრ შეივსო სემანტიკური სტრუქტურის ცარიელი უჯრები, გაასწორა ხარვეზები სინამდვილესთან მიმართებით. მათს აუცილებლობაზე ლაპარაკიც ზედმეტია. გრამატიკულ ფორმებთან კი, როგორც ითქვა, სხვაგვარი მოპყრობა გემართებს; მათი ადგილი ახალ სალიტერატურო ქართულში მხოლოდ მაშინ შეიძლება აღმოჩნდეს, როცა ამ მნიშვნელობის გრამატიკული ფორმა მას აუცილებლად სჭირდება, მაგრამ ახალი სისტემის შესაფერისი ფორმა კი აღარ განვითარებია, გაუჩინარებია (ამის ნიმუშად გამოდგება ბოლო დროს დამკვიდრებული **სამშვინველი**, რომელმაც არსებითად ლექსიკური დანაკლისი შეავსო).

საუკეთესო ნიმუშებად იმისა, თუ რა და რატომ არ შეიძლება მიიღოს ახალმა სალიტერატურო ენამ, გამოდგება ბოლო დროის ნაწერებში მოხშირებული **უპყრიეს**, **ჰგიეს** ძველი ზმნური ფორმები. **უპყრიეს** ტიპის ფორმებმა ძველ ქართულშივე სისტემატურად დაიწყეს დაბოლოების შეცვლა და ამგვარად მივიღეთ: **უპყრია**, **ჰმოხია**, **გაუკეთებია**... **ჰგიეს** ფორმამ **ჰგია** სახით დამკვიდრება ვერც მოასწრო, ისე გადავარდა, მაგრამ მისი მნიშვნელობა დღეს შეიძლება ვადმოვცეთ **არის**, **იყოფება**, **დგას** ზმნებით. ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ ენის სისტემურობის, ისტორიული ცვალებადობის გათვალისწინებით დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში **-იეს** დაბოლოებიანი ზმნური ფორმები მისაღები არ არის.

ეს ყოველივე შეეხებოდა ცალკეული არქაული ელემენტების გამოყენებას. მაგრამ უფრო რთული და არსებითი საკითხი მხოლოდ ამის შემდეგ დგება: ერთმანეთისაგან უნდა გავმიჯნოთ „ენის არქაიზაცია“ და „სტილის არქაიზაცია“. თუ სტილის არქაიზაცია, უფრო მართებულად, ენის რომელიმე კერძო სისტემაზე დამყარებული **სტილიზაცია** ყოველთვის ანგარიშგასაწევე შედეგებს იძლევა, ენის არქაიზაციას დიდი „იუველირის სიზუსტე“ სჭირდება.

აქ შეიძლებოდა ქართული ლიტერატურის ორიგინალურ ძეგლებზე საუბარი (მაგალითად, მეგრულთან და დასავლურ დიალექტებთან მიმართებით ზომიერი სტილიზაციის საუკეთესო ნიმუშია „დათა თუთაშხია“; უკიდურესი სტილიზაციის მაგალითად გამოდგება **ო. ჩხეიძის პროზა**). მაგრამ ჩვენ ამჯერად თარგმანები უფრო გვინტერესებს, რამდენადაც მათში ყველაზე ხშირად გამოჩნდება ხოლმე „სხვათა ენის სიტკბოთი ნა-

სურვები მუსიკობა“ — უცხოენოვანი ორიგინალები ყველაზე მეტად აიძულებენ ხოლმე საკუთარ ენაზე ძალდატანებას, თავისი დაუნდობელ „გამოტანჯვას“.

მანამდე კი ის საფრთხეც უნდა გავიზროთ ენისათვის, რასაც თარგმნილი ლიტერატურა ქმნის სწორედ მისი იმ მნიშვნელობის გამო, რაც უღავა და რაზე შეჩერებაც აღარ არის საჭირო.

თარგმნა აღნიშნული მოზღვავებული ინფორმაციის დაძლევის ერთ-ერთი (თუ ერთადერთი არა) გზაა. ამასთანავე, გასათვალისწინებელია ის ერთგვარი „მოდურობის კომპლექსი“, რაც თარგმანს ახალგაზრდობასთან აკავშირებს. უცხოურის ბრმა თაყვანისცემა ამგვარ მკითხველს ავიწყებს, რომ ნაწარმოები **თარგმნილია**, ის ცალკეულ ფრაზებს, გამოთქმებს გონებაში იბეჭდავს და ცდილობს „შემოქმედებითად“ გამოიყენოს. ამდენად, გასაგებია ის „ხიფათი“, რასაც შეიძლება მოუშაადებელი თარგმანი გვპირდებოდეს, და ის პასუხისმგებლობაც უღავა, რაც, სწორედ ამის გამო, მთარგმნელს აკისრია (მთარგმნელის მისიაზე სიტყვის გაგრძელება საჭირო აღარ არის, ამისათვის დიდი ისტორიული ექსკურსები იქნებოდა საჭირო).

როდენ პარადოქსულადაც უნდა მოგვეჩვენოს, სალიტერატურო ენის სიჯანსაღის პირველ საფრთხეს წარმოადგენს, ჯერ ერთი, მეცნიერებისა და პუბლიცისტიკის ენა (ამ უკანასკნელს „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხების „მესამე — ცალკე წიგნი მიეძღვნა) და, მეორეც, თარგმნილი ლიტერატურის ენა. სწორედ ამ ორი ნაკადით საზრდობს შტამპებით აზროვნება და კალკებით მეტყველება (წერიითი თუ ზეპირი). შტამპებით აზროვნება და კალკებით მეტყველება ორი ურთიერთს გადაჯაჭვული სენია და მათ სწორედ ისევე უნდა ვებრძოლოთ, როგორც სენს. შტამპებით აზროვნებას აზროვნება აღარც კი ეთქმის, ხოლო კალკებით მეტყველება მხოლოდ მოჩვენებით არის ქართული. განსაკუთრებით ყურადღებამისაქცევი ის არის, რომ ამგვარი დასნებოვნების პირველი წყარო სკოლაა.

ყოველივე ამის გათვალისწინებით ვალდებულნი ვართ უფრო მკაცრად შევხედოთ თარგმანების ენას.

როგორც აღინიშნა, მთარგმნელი შეიძლება ენის არქაიზაციის გზით წავიდეს, შეიძლება სტილის არქაიზაციას, სტილიზაციას მიმართოს. პირველი შედარებით ადვილი გზაა, მეორე — უაღრესად ძნელი, ორმაგად ძნელი, ორმაგად შემოქმედებითი, მაგრამ იგი, დაძლევის შემთხვევაში, შობს ახალ მხატვრულ ნაწარმოებს, ორიგინალის ახალ სიცოცხლეს, ახალ ღირებულებას. ამის საუკეთესო, თუნდაც ასე ითქვას, საეტაპო ნიმუშად შეიძლება დავასახელოთ გ. გოგიაშვილის თარგმნილი „გარგანტუას ამბავი“. ძველი ქართულის საფუძველზე სტილიზებულმა ენამ მთარგმნელს

საშუალება მისცა ფრანსუა რაბლეს გროტესკული სამყაროსათვის ჭეშმარიტად ახალი სიცოცხლე მიენიჭებინა. იმდენად თავდაუზოგავი და უხვია, იმდენად შემოქმედებითია მთარგმნელი ამ შემთხვევაში, რომ ბუნებრივად იშლება ყოველგვარი ზღვარი თარგმნისა და ორიგინალს შორის და ნაწარმოები ეროვნულ კუთვნილებად იქცევა. გ. გოგიაშვილის მთარგმნელობითი ენა და სტილი ღირსია ცალკე განხილვისა, ჩვენ კი ერთი რიგითი მონაკვეთის დამოწმებით დავამთავრებთ:

„უკეთეს კულმა ამან გაგაკვირვავთ, მაშ აბა უფროვე გაჰკვირდებოდით, რომ გენახათ რამხელა ღუმანი ჰკიდიათ სკვითურ ერკემალთ, თითოსა ოცდაათ ფუნტზედ მეტი, ანდა სირიულ ვერძთ, რომელთაც (ტენოს თუ დავუჭერებთ) იმოდენა და იმსიძიმე მუცელთ მფარველნი დასთრევთ, უკან ურემსა რასმე უდგამენ საზიდრად. თქვენ კი არცარა კული გიჩანთ და არცარა ღუმა, თქვე უკუდო ამპარტავანო, თქვენსა!“

გ. აჯიაშვილის თარგმანები უკვე ქართული ლიტერატურული ცხოვრების ორგანულ ნაწილად იქცა, მაგრამ მისი შრომის (როგორც ბევრი სხვა რამის) ასე თუ ისე დამაკმაყოფილებელი შეფასება არ დაბეჭდილა. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მან „ენის არქაიზაციის“ შედარებით ადვილი გზა აირჩია, როცა შუა საუკუნეების ებრაელი პოეტების თარგმნას მოჰკიდა ზელი. იგი ლექსის ტექნიკის ვირტუოზობით ახერხებს ზოგი რამ (აზრობრივიც და ენობრივიც) მხედველობიდან გამოგვაპაროს, მაგრამ ეფექტი პირველი მომენტია, შეფასების მომენტი ამ მხრივ ხელშესახებ ხარვეზებს ავლენს. ორიგინალთან შეუდარებლადაც აშკარად ჩანს, რომ ფორმისათვის განსაკუთრებული გამოდევნება ბევრ შინაარსობრივ კომპრომისს მოითხოვს. ამასთანავე, რამდენიმე განსხვავებული დროისა და მანერის პოეტის ერთ ინტონაციურ ქარგაში მოქცევა არაბუნებრიობის შთაბეჭდილებასაც ტოვებს და მკითხველსაც ღლის (ეს ინტონაცია პოეტს ისე მოერია, რომ მის ზეგავლენას ზოგი თანამედროვე პოეტის თარგმნის დროსაც კი ვერ გაექცა). ენის მხრივ კი მთარგმნელმა სცადა რაც შეიძლება გაეარქაულებინა იგი, აქეთ მიმართა საკუთარი, ხშირად საინტერესო და ანგარიშგასაწევი, სიტყვათშემოქმედებითი ძიებანიც კი. მაგრამ დღევანდელი თარგმანის ენა არ შეიძლება მთლიანად ძველი იყოს (ძველ ენებზე აღარც წერა შეიძლება, აღარც ლაპარაკი), ამიტომ პოეტი იძულებულია შექმნას ერთგვარი ხელოვნური ენა, ძველისა და ახლის შენაერთი, ერთგვარი მაღალი დონის სუროგატი, რომელიც შეიძლება ლამაზად იკითხებოდეს, მაგრამ ცოცხალ პირველქმნილ ნაწარმოებად ვერ იქცევა. ამას კი ნიჭიერი მთარგმნელი ადვილად მოახერხებდა, „საკუთარი გავლენის“ ქვეშ რომ არ მოქცეულიყო.

ენობრივი თვალსაზრისით დღევანდელ ნაწარმოებში **მიპყრიეს** ტიპის ფორმები მიუღებლად ჩაითვალა, მაგრამ მთარგმნელი ამათ გვერდით

არც ისეთ (უფლიედ ტიპის) ფორმებს ერიდება, თვით ძველი სალიტერატურო ქართულისათვის რომ იყვნენ არქაულის ნაშთები:

„ცრემლის წვიმა წვიმს, ქარობს ქარცივი, ქმნა სიკეთისა ვილას უფლიედ“ (უფლიედ მთარგმნელმა მიმოვუბნა ზმნას გაურითმა, იმას კი აღარ მიაქცია ყურადღება, უახლესი ვილას და არქაული უფლიედ ერთ უღელს როგორ გასწევდნენ);

„ხელში მიპყრის შემართული ჩემი ლახვარი“ (ხელში — ახალია, მიპყრის — ძველი. ხელში მიპყრია ან მიპყრავს რატომ ჰგონია მთარგმნელს ნაკლები მხატვრული ეფექტის მქონე, — გაუგებარია).

ზოგჯერ ლექსის ფორმაზე, მის მუსიკალურ მხარეზე ყურის მიჯაჭვა ან ტენდენციური არქაიზაცია არარსებულ ანდა გაუგებარ ფორმებსა და ფრაზებს წარმოშობს:

„...მიჯნათა მიღმა უსაზღვროების მირიადი მოჩანდა ზღვარი“ (უსაზღვროების ზღვარის წარმოსახვა შეიძლება, მაგრამ ეს ზღვარი მოჩანდეს და ისიც მირიადი — რაღა „უსაზღვროება“ გამოდის?);

„ისევ შენ იხსნი, შენვე უშველი შენგნით მოწყულს და მოჭირანახულს“ (მთარგმნელი, ცხადია, ჭირ-ნანახს გულისხმობს, მაგრამ კომპოზიტი ჭირნახული ქართველი კაცის ცნობიერებაში ერთი ცნების — მოსავლის — აღმნიშვნელად იქცა და ამიტომ ის ზუსტ მისამართს ვერ იბოვის).

„სხივი რად ქრება საღამეულ გეპენიაში?“ (არსებობს ცალკერძ სიტყვა საღამო და ცალკერძ ღამეული, ამათგან კონტრამინირებული ფორმის „გაკეთება“ კი ავტორს ლექსის საზომმა აიძულა);

„იქნებ მეუფე არარად აქნევს“ (უნდა: არარას აქნევს);

„კარს მოგდგომია სულთამხდომელი“ (ერთიმება სიტყვას რომელი. სულთამხუთველის ანალოგიით ხელოვნური, მაგრამ კანონიერი იქნებოდა სულთამხდელი, მაგრამ ასეთი რამ ლექსის საზომში ვერ ჩაჯდებოდა);

„ზღვად განისუფევ“ (ხელოვნურია! არსებობს სუფევს ზმნა და თანაც უზმნისწინოდ); ასევე ხელოვნურია: „შენთვის ვიგალობ... ვგლოვ ღამიეთის უღაბნოსავით...“

„მაგრამ სად ვპოვო ტაძრის კარიბჭე — აღარც მწყემსით ჩანს, აღარც მოსავით“ (ესავს ზმნიდან იქნებოდა მესავი).

„მოდგეს იგი მზე, ცასთან მაუბნოს, ჟამით ღვინო ჩნდეს, ჟამად ხემსები...“ (ჟამითი ჟამად ტიპის გამონათქვამები გათიშვისას აზრს კარგავენ. ბუნებრივია ფრაზა „მთარგმნელების ოსტატობა დღითი დღე მატულობს“, მაგრამ ასეთი რამ უაზრობაა: „ერთი მთარგმნელის ოსტატობა დღით მატულობს, მეორისა — დღე“-ო).

ეს ფაქტები ოთხიოდე გვერდიდან ამოვწერეთ და სიტყვას აღარ გა-

ვაგრძელებთ, ისე კი სასარგებლო იქნებოდა ამ თარგმანების ცალკე ენობრივი განხილვა.

ასეთი ანგარიშგასაწევი დონის თარგმანებმა არ შეიძლება ახალი თაობების ენობრივ შემეცნებაში უკვალოდ ჩაიაროს. შეიძლება გვეჩვენება, მაგრამ ჩვენს სმენაში უკვე „გაიელვა“ ამგვარი გავლენებით აღბეჭდილმა ორიგინალურმა თუ ნათარგმნმა ლექსებმა. მათში ხელოვნურობის კიდევ ერთი უკიდურესობა იმალება — „ეროვნულობას“ შეფარებული მანერულობა, რამაც ახალგაზრდა შემოქმედის სწორი გზით განვითარებას შეიძლება შეუშალოს ხელი. იმის საუკეთესო ნიმუშად, თუ რა შედეგი შეიძლება მოგვეცეს ენის ისტორიაში ჩაუხედავად ამგვარმა ძიებებმა, გამოდგება 1980 წლის „საუნჯის“ მესამე ნომერში გამოქვეყნებული თარგმანები ფრიდრიხ ჰოლდერლინის ლექსებისა (მთარგმ. ბ. ადეიშვილი). ლექსი „ყარიბი“ ასე იწყება:

მარტოეული ვდექ — აფრიკის ფიცხელ ველებს თვალნი ვუწვდინე
კიდიით-კიდე. ცეცხლმა აწვიმა დედაშიწას ოლიმპოს გარდმო.
შორეთიდან წამოიპარა მლივი ქელი, ხერხემალი რამ მოქანავე —
კვლავ განძარცული, განდგომილი ბიტალო თხემი მალა-მალა ამორღეოდა.

და უარესად გრძელდება — ამონაწერები უკომენტარებოდაც მეტ-
ყველია:

...ყარყატთა გუნდი განელტვოდა მიდამობას.
...აქლემთა სათნოდ რუდუნებით მონაგარი ცვაი ცხოველი.
უფროის ღვთიურ, უფროის მშვენ განმიტკობდი თვალთა ოდესღაც.
სამკვედროის ძილად დაცემული სიცოცხლე ბრკმულ და თოვლით იყო
შემოგარსული...

შემოისკინო მარცვლისდარად შენაც გარსნი ბრინჯაოსანი...
და ჩქერალებში ფერხთ განიბანენ მთანი მღვივარნი.
მზე ეფერება ძილშიდ მოღიმარ ჩვილს.
სუნნელმოდენილ თივის ზვინში შუბლს შევფარვიდი.
...თვინიერ ძალით რომ აღმამალღე და გამაქანე.
მოვირჭმო რათა მშვიდობამ, ყვავილთა ფერხითთ დაუწვდღე რათა.

სხვა ლექსებიდან:

თქვენ თქვენგნივ ერთნი ჰხმევთ სილიადეს!
...გულთა ოცენანი სასწაულად აღმიწვდეს მათდა...
...მუნ მომეყურა, დასხლტომილი მტეხვრავ უფსკრულებს ხსნად მავედრები
ოხვრა მოყმისა.
ყურთ აღიხვნიდე, ბაგეუზნობდე ესრეთ.

ვერ ვერწმუნებით ვერც მთარგმნელის განცხადებას, ასევე ბუნდოვან წინასიტყვაობაში, „ჰოლდერლინისეული სტრუქტურის გადმოტანის, ანუ მისი შეძლებისდაგვარად კვლავაბგერების მოწადინება ეს თარგმან-
ნიც“-ო.

აუცილებელი არაა ამგვარი თარგმანის ორიგინალთან შესაბამისობის ძიება. ამ წერილის ავტორი გერმანულიდან თარგმნას ვერ გახედავს, მაგრამ გერმანული ენა მისთვის ბევრად უფრო ახლობელია, ვიდრე ამ თარგმანების ქართული — გერმანულ ენას თავისი კანონზომიერებანი აქვს, ხოლო ამ თარგმანების ენა არავითარ კანონებს არ ექვემდებარება.

ახლახან გამოიცა ოვიდიუს ნაზონის „მეტამორფოზების“ თარგმანი, რომლის არქაიზებული ენა არცთუ იშვიათად იმსახურებს შენიშვნებს. ამჯერად მხოლოდ **ვლტოლა**, **სივლტოლა** ზმნის მოხშირებულსა და არასწორ ხმარებას უნდა შევხვით. ძველ ქართულში **ვლტოლა** ზმნას წყვეტილის ფორმა არ გააჩნდა, მთარგმნელები კი ხელოვნურად აწარმოებენ მას:

მერმე ელტვა იაზონს; სიმჟლევე ილტვა; ვითარ განელტვა მოხუცობა; ჩაუძირავი ელტვა ტალღათ დევკალიონის; სიყვდილს განელტვა ღრუბელთ განხენით (!) გრძნეული ქალი.

ერთიც უნდა აღინიშნოს: მთარგმნელები **ვლტოლა** ზმნას ყველგან მისი ძველი მნიშვნელობით ხმარობენ (**განშორება**, **გაქცევა**). ისტორიულად ამ ზმნის სემანტიკა მთლიანად შეიცვალა: **ლტოლვა** ახლა მისწრაფებას ნიშნავს. როცა ასეთი რამ ხდება, ორაზროვნების ასარიდებლად გამართლებულია ერთ-ერთის (მოქმედის) დაცვა. საანალოგიოდ სხვა შემთხვევის მოხმობაც შეიძლება: **განქორწინება** ზმნა ძველად გათხოვებას ნიშნავდა, მაგრამ, მისი მნიშვნელობის შეცვლის გამო, დღეს აზრად აღარავის მოუვა მისი ძველი სემანტიკით ხმარება.

ნ. ბარათაშვილს **ლტოლვა** ზმნა, როგორც მოსალოდნელი იყო, ძველი მნიშვნელობით აქვს ნახმარი: „მას **ელტვიან** (გაუბრიან) სიამენი სოფლისა“. ერთმა თანამედროვე პოეტმა ბარათაშვილის „მარტოსულობას“ „გაუცხოება“ დაუპირისპირა: „იმ მარტოობას — კაცი რომ კაცის გვერდითაა და მაინც მარტოა — სხვა სახელი გამოვუძებნეთ: **გაუცხოება**... მაგრამ მას „სოფლის სიამენი აღარ ელტვიან“ — როგორც უწინ...“ ციტატა ალბათ ძველი მნიშვნელობით უნდა გავიგოთ, ე. ი. „გაუცხოებულ“ კაცს სოფლის სიამენი აღარ გაუბრიანო. ბრჭყალების ვარეშე ამ ფრაზის გაგება გაჭირდებოდა: „მარტოსულობის“ ცნების ასახსნელად არსებითი მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს, ძველი გაგებით **ელტვიან** (ე. ი. გაუბრიან) მას „სოფლის სიამენი“, თუ ახლით (ე. ი. მიესწრაფვიან).

გრ. ორბელიანი იმ დროის პირობაზე „სოფლის სიამეთა ლტოლვას“ ვერ დამედურებოდა, მაგრამ ასეთ „სულმწარე“ სტრიქონებს კი წერდა: „შექცევათა და ლხინთა შინა ვერლარა მიპოვნიეს შევბანი: ყოვლგან თავსა ჩემსა ვხედავ მარტოდ დაჰშთენილსა“... და „არს მწუხარება სულისა, არ აქვს ნუგეში რომელსა...“

არც ამგვარი „გაძველქართულების“ ფაქტებია იშვიათი (თუმცა მათ კიდევ მოევლება):

სიჩუმე — ასე რამ აგაღზევა!... (ი. ციგრ.); ...ლაგ სურო და სხვაგანაც ხე-სით რომ დაჭფერილან აწ („ციცხრის ბიბ-კა“); დაკვირვებისართ, მზიან დღეშიც უკან რომ მოგსდევთ ჩრდილი... (ვ. ხარჩ.); წვიმაში ლამის ზეცა განიხვენეს („ციცხრის ბიბ-კა“); მაგრამ ხელმძჳევი (იქვე); ...და განა უწყიან ბრძემბი, თუ რა მოკლეა ყოფა... („საუნჯე“).

ზოგჯერ დაუდევრობის სითამამე ყოველგვარ ზღვარს სცილდება. ქართული კინოს პრობლემების შესახებ სადისკუსიო წერილში ერთი სპეციალისტი წერდა: „ჩვენი ეროვნული კინოს წილხვედრი ძმობის, ერთგულების შერმიდინობა იყო და არი, — მისი თანდაყოლილი თანაარსი, „იმისავე არსებასა შინა უდარესი ძალი“ („ახ კომ.“). ავტორს უდარესი უმაღლესი, უმთავრესი ჰგონია, უმდაბლესი, უმცირესი კი არის! შემდეგ: „ასევე არასაინტერესოა როდესაც, რამეთუ ყველასათვის ცნობილს გიჩვენებენ და თანაც ნაჩვენებს აღმოჩენად გთავაზობენ“. რამეთუ აქ საოცარი გაუგებრობაა!

ამგვარი ფაქტები, ცხადია, დასანანია და მათ გზა უნდა გადაეღობოს.

მაგრამ მაინც ყველაზე მეტ სიფრთხილეს უცხოენოვანი გავლენები-სადმი დამოკიდებულება მოითხოვს. ამ თვალსაზრისით, როგორც ითქვა, საშიშროებას პირველ რიგში კალკები ქმნის.

ცალკეული ლექსიკური ერთეულების შესახებ შეგვიძლია ამ შემთხვევაში განგაში არც ავტეხთ. ენას შეუძლია თვითონ მოუაროს მათ და ყურად არ იღოს ისეთი პოპულარული პოეტის, როგორც ტ. ჭანტურიაა, „თავისი პურისტი კრიტიკოსის გასაგონად“ ნათქვამი ლექსიც კი:

„არ დაიქცევა ქვეყანა,
რომ შემოვიდეს ენაში
და დაკანონდეს სიტყვები:
„ზმეიკა“, „ნასკი“, „სენაჟი“.
ვითომ, ქართული თუ არის,
„ზმეიკას“ რით ჯობს „ჯალათი“!
ანდა, მთლად ჩვენი რომ არის,
„ზაგარს“ ამით ჯობს „ლალატი“?

ამგვარი მოუფრთხილებლობა სასიამოვნო არაა, მაგრამ ეს მოსაგონებელიც არ არის იმასთან, სხვა ენის სტრუქტურებისადმი დამონება რომ იწვევს. ეს საკითხი მით უფრო მწვავედ დგება ორენოვნობასთან დაკავშირებით. რუსული ენა საბჭოთა ხალხების საერთო ენაა, ამავე დროს იგი არის შუამავალი ენა, რომლის მეშვეობითაც ვიღებთ ძირითადად უცხოურ ინფორმაციას მეცნიერებისა თუ ხელოვნების დარგში. ქართული და რუსული სხვადასხვა სტრუქტურის ენებია, ამიტომაც რუსული

ენის კალკების ხელაღებით შემოტანა ქართულში არ შეიძლება ნორმალურ მოვლენად ჩაითვალოს. ეს მოვლენაც ყველაზე უფრო ხელშეწყობილი თარგმანებში ხდება ხოლმე. აქ სათანადო ფაქტების მოყვანა შეიძლებოდა, მაგრამ ამჯერად მათ გვერდს ვუვლით იმის შეგნებით, რომ ამ საკითხებს საგანგებო ყურადღება და ანალიზი სჭირდება. პრობლემის ზოგადი მხარე ისედაც ნათელია.

არ შეიძლება საგანგაშო არ იყოს ის, რომ კალკებმა ორიგინალური პოეზიის ენაშიც კი გამოჟონა. უდავოა, რომ კალკებით დაწერილ ლექსს პოეზიასთან ცოტა აქვს საერთო, მაგრამ ის განუკითხაობა, რომლის წყალობითაც ამგვარი ფაქტები მზის სინათლეზე გამოდის, არ შეიძლება ენისათვის უკვალოდ გარდავიდეს.

ეს წერილი ცალკეული ავტორებისათვის იმ ფრამენტული შენიშვნების მისაცემად არ დაწერილა, საილუსტრაციო ნიმუშებს რომ ახლდა. ასე რომ ყოფილიყო, მისი უფრო მეტი თეორიული და პრაქტიკული მასალით შემავრება შეიძლებოდა.

უკვე საქმარისი გამოცდილება დაგროვდა იმ დასკვნისათვის, რომ ცალკეულ ავტორებთან ენობრივ საკითხებზე კამათი საგრძნობ შედეგს თითქმის არ იძლევა (პირადულობის ჩრდილშიც რომ არ მოექცეს). წერილმა შეიძლება ერთი-ორი შეცდომა გაასწორებინოს ადრესატს, მაგრამ საეჭვოა ენის შესასწავლად დასვას იგი. ამიტომაც იმდენადვე დიდი ხოლმე იმედის გაცრუება ამგვარი ცალკეული წერილების შემდეგ, რამდენადაც ისინი თითქმის ვერ ასრულებენ იმ დანიშნულებას, იმ ფუნქციას, რასაც მათ ავტორები აკისრებენ.

მაინც, მოყვანილი ენობრივი შეცდომებიდან ერთი დასკვნა აუცილებლად უნდა გამოვიტანოთ: რედაქციებს ჯერ კიდევ სათანადოდ არაა აქვთ მოგვარებული საკუთარი „ენობრივი შეურწმობები“, გულგრილად ეპყრობიან საშვილიშვილო პრობლემას და ვერ ახერხებენ ამ სატკივრის მკურნალობას. აღნიშნული შეცდომებიც უწინარესად მათს კისერზეა, რადგანაც ისინი ამ თვალსაზრისით საცრის როლს უნდა ასრულებდნენ (საცრის სიმტკიცეზე კი ბევრად არის დამოკიდებული საერისპურე იფქლის სიწმინდე).

აქ საქართველოს მწერალთა ყრილობაზე ნათქვამი სიტყვები უნდა მოვიშველიოთ: „შეიძლება ყველა, რედაქციაში მისული, დაბეჭდვის ღირსი არ იყოს, მაგრამ იმის ღირსი მაინც ყველა არის, რომ სიმართლე პირში ვუთხრათ!“